

ZÁRÓDOLGOZAT

Kissné Tóth Márta

1997

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM

Ragadványnevek (szlengnevek)
a berettyóújfalui Eötvös József Szakképző Intézet
diákjainál

Témavezető tanár:

Kis Tamás

Készítette:

Kissné Tóth Márta

magyar szak II. évfolyam
(levelező)

1997.

Tartalomjegyzék

Bevezetés

- I. 1. A csoportnyelv helye a nyelvi rendszerben
 2. A szleng helye és szerepe a csoportnyelvekben
 3. A személynevek kialakulása és csoportjai
 4. A ragadványnevek - szlengnevek rendszerezési módjai
 - II. A ragadványnevek - szlengnevek rendszerezése
 1. A szlengnevek rendszere a névadás indítéka szerint
 1. 1. A névadás az alany személyén kívül áll
 1. 2. A névadás az alany hivatalos nevével kapcsolatos
 1. 3. A névadás az alany személyével kapcsolatos
 2. A szlengnevek szófaji sajátosságai
 2. 1. A szlengnevek hangtani szociolingvisztikai jellemzése
 3. A szlengnevek csoportosítása szóalkotási módok szerint
 4. A szlengnevek jelentéstani vizsgálata
 - III. A becéző nevek alaki rendszere
- Összegzés
- Bibliográfia

Bevezető

„A slang az a forrás, melyből a nyelv
lankadó erői állandóan felfrissülnek!”

Lounsburg

Dolgozatom témája az iskolai ragadványnevek a berettyó-
újfalui Eötvös József Szakképző Intézet diákjainál.

Azért választottam az iskola ragadványneveinek a tanul-
mányozását, mert szinte pályakezdő korom óta az intézmény dol-
gozója vagyok, s az itt eltöltött több év alatt egyre jobban
megismertem az itt tanuló diákok életkori sajátosságait s fő-
ként nyelvhasználatát.

Az ifjúsághoz szorosan, elválaszthatatlanul hozzátarto-
zik sajátos nyelvhasználata. Ezek azok a szavak, kifejezések,
mondatok, félmondatok, amelyeket csak ők: a „beavatottak” érte-
nek meg, amelyeket főként saját társaságukban használnak - ben-
sőséges társalgásuk velejárójaként. A fiatalok szellemi frisses-
sége, észjárása, igazi nyelvteremtő ereje nyilvánul meg.

Gyakori jelenség az iskolai életben, hogy a diákok
(olykor a tanárok is) nem az anyakönyvezett keresztnevükön
szólítják meg társukat, hanem tréfálkozva, olykor csúfolódva
más, általuk létrehozott nevet használnak, vesznek át. Ez jelen-
tős része a diákság szókincsének, s az egyre több ragadványnév
megismerése arra ösztönzött, hogy tovább vizsgáljam őket.

Dolgozatomhoz az adatközlő személyek az iskola diákjai,
15-20 éves fiatalok, fiúk és lányok egyaránt.
A tanulók nemcsak berettyóújfalui lakosok, hanem a „bihari tér-
ség” jelentős részéről vannak bejárók, köztük cigányok is.

Írásom során utalok a csoportnyelv jelentőségére, helyére a nyelvi rendszerben, a ragadványnév - szlengnév keletkezésének körülményére.

Ezek alapján végzek a gyűjtött anyagon grammatikai, jelentéstani elemzést.

Végül utalok a ragadványnevek ismeretének és használatának gyakorlati jelentőségére és iskolai oktatásban való felhasználására.

I. 1. A csoportnyelv helye a nyelvi rendszerben

„Nyelvünknek - mai állapotában - két fő típusa van:
a nemzeti nyelv és a népnyelv.”

„Az előbbi, a viszonylag egységes, állapotyszerű, eszményi és normatív nemzeti nyelv rétegei, alakulatai közül a legcsiszoltabb, leggazdagabb, legszebb az irodalmi nyelv és ennek beszélt változata a köznyelv.”

„A helyes magyar kiejtés normájaként is ezt fogadjuk el.”

(Rónai B. - Kerekes L. Nyelvművelés és beszédtechnika Tanárképző főiskolai tankönyvek 1981. 248-252.)

Valamely nyelv szókészlete tagolódik történetileg, vagyis eredet szempontjából, s rétegződik a mai felhasználásban is részben földrajzilag, azaz területileg, részben szociológiailag, tehát a társadalmi csoportok, rétegek, illetve szakmák, tudományok nyelvhasználata tekintetében.

Ugyanakkor a szókészletben egyes szavak átkerülnek egyik nyelvi rétegből a másikba, más szavak kiszorulnak a nyelvhasználatból, vagy újonnan lépnek oda be, azaz a szókészlet változik, mozog. (Jászó Anna A magyar nyelv könyve Bp. 1994 44-45.)

Minden nyelvnek számos nyelvváltozata, nyelvhasználati módja, egyének-csoportok által beszélt módja van. A nyelvváltozat nem önálló nyelv: Hiszen ahogyan azt Balázs Géza is írja (Érettségi témakörök, tételek Corvina Kiadó 1993) mindenki családba tartozik, iskolába jár, van munkahelye, baráti köre stb... Ezért több nyelvváltozatot ismer és használ. A társadalmi nyelvváltozatokat összefoglaló néven szociolektusoknak nevezzük.

A szociolektusok nyelvváltozatai Balázs Géza műve szerint a csoportnyelvek, szaknyelvek, korosztályi és rétegnyelvek.

Az ifjúsághoz szorosan, elválaszthatatlanul hozzátartozik sajátos nyelvhasználata. A nyelvészek régóta elismerik a létezését ennek a sajátos nyelvi formának. Szakkönyvekben, cikkekben elszórtan találunk utalásokat az ifjúság nyelvéről, mint diáknyelvről. Általában a csoportnyelvek között említik meg. A jassznyelv, argó, csibésznyelv vagy tolvajnyelv címszó alatt tesznek említést arról, hogy ennek a csoportnyelvi formának szavait átveszi a diáknyelv.

Az akadémiai leíró nyelvten ezt írja:

„Az egyes emberek beszédükben a kifejezőképességnek csupán kisebb vagy nagyobb hányadával élnek... A mai magyar nyelv-közösségnek minden egyes tagja műveltségi rétegződés, foglalkozás, esetleg lakóhely stb. szerint más- és másképpen ismerheti, használhatja anyanyelvét.”

„A csoportnyelvek közé tartozik a tolvajnyelv vagy csibésznyelv (jassznyelv, argó) is. Ez eredetében afféle titkos nyelv: sajátos szavaival az a célja, hogy be nem avatottak ne értsék meg. Szókincse épp ezért igen változékony. Ugyanez magyarázza azt is, hogy szavai és kifejezései más nyelvi környezetben hangulati telítettségük miatt eléggé hatáskeltőek. Ezért gyorsan meggyökereshetnek a diák-, a sport-, a kártyásnyelvben, majd a divatos társalgási nyelvben is, sőt a köz-, esetleg az irodalmi nyelvbe is behatolhatnak.”

(A mai magyar nyelv rendszere - Leíró nyelvten I. kötet
Akadémia Budapest, 1970)

Más munkák is hasonló megállapításokat tesznek.

A nyelvművelő kézikönyv szerint: „Napjaink egyik legfontosabb, legnagyobb hatású és leggyorsabban fejlődő nyelvi rétege az ifjúsági nyelv ...jellegzetesen 20. századi képződmény...”

(Nyelvművelő kézikönyv - Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós - Akadémiai Budapest, 1982)

Valóban! A 60-as években egyre több cikk jelent meg az ifjúság nyelvéről. Nemcsak nyelvészeti szaklapokban, hanem napilapokban is közöltek ilyeneket - számítva a nagyközönség érdeklődésére és jelezve, hogy a kérdés társadalmi, közérdekű, nem szűkíthető szak-problémává.

A Valóság 1963. évi 5. számának az ifjúság nyelvével foglalkozó tanulmánya nyomán különösen megelevenedett az érdeklődés a kérdés iránt. Egyre többen látták meg: napjaink ifjúságának nyelvhasználata figyelemre és tanulmányozásra méltó.

Kovalovszky Miklós, aki (Valóság VI/5. 66-75. 1963) védelmébe veszi a diáknyelvet. Felnőtt szemszögéből láttat és tárgyilagosságra szólítja a felnőttek „világát”.

Nyilvánvalónak tartja, hogy az ifjúság többé-kevésbé mindig elkülönült a felnőttek társadalmától.

Hivatkozik okként a modern pedagógiára, újabb társadalmi felfogásra, amelyben az ifjúság jogainak hangoztatása, öntudata, önállóság-igénye megnőtt.

Szókincsünk nagyobbik részét a felnőttektől, az idősebb tanulóktól sajátítják el, nyelvük ezért át van itatódva (örvendetes gazdagsággal) a tájnyelvvvel (főleg falun) s „meg van fertőzve” a zsargonokkal, valamint az argóval.

Mint minden csoportnyelv ez is beszélt nyelv, kisebb mértékben jelentkezik írásbeli közlésben.

I. 2. A szleng helye és szerepe a csoportnyelvekben

A csoportnyelvek nyelvváltozatainál meglévő bizonytalanságot újabban a szleng fogalmával próbálják feloldani.

Szleng - mint műszó később - 1980-ban került a nyelvészeti szak kifejezések közé.

(Péter Mihály Nyr. 104: 273-281)

De mint beszédmód elterjedt sokkal régebben, évszázadok óta általános nyelvi jelenség.

Ahogy azt már Kovalovszky Miklós (vö: Kovalovszky id. mű) is meglátta, a legtöbb fiatalban igen erős a különbözőség ösztönös vágya. A maga módján mind „egyéniség”-nek akar látszani, tudat-talanul is bennük feszül a babitsi „más vagyok, mint más” gögje. A furcsa ellentmondások jelentkeznek nyelvhasználatukban is. Elsajátítják korosztályuk sajátos nyelvhasználatát, maguk is részt vesznek alakításában, szókincsének kifejezés-készletének bővítésében és e nyelvi forma terjesztésében.

Az ifjúsági nyelv legfőbb tulajdonsága a humor, a szellemesség. Az ifjúság kifinomult a humor érzékelésére, kész a humoros, szellemes nyelvi anyag átvételére.

Jellemző az ifjúságra a szellemes rögtönzési képesség.

A gúnyolódás, a cinizmus, egymás csúfolása, a felnőttek kipel-lengérezése szintén nagyon jellemző a fiatalságra.

Nyelvhasználatában gyakori a gúny, egymás csúfolása.

Az elkülönülési vágyat mutatja az a jelentős rész a nyelvüknek, amely egymás szólítására, megnevezésére, „átkeresztelésére” vonatkozik.

Fontos, problémás terület, hogy a névadás vizsgálata komplex vizsgálat, amelyben nem szabad háttérbe szorítani a nyelvtudományt.

Erre hívja fel a figyelmet Kis Tamás tanulmánya (Kis Tamás
Személynevek a szlengben MNyJ XXXIII 1996 93-104.)

I. 3. A személynevek kialakulása és csoportjai

Az ősidőkben s később is nagyon sokáig mindenkinek csak egy neve volt. Ezt az „elsőnevet” manapság a magyarban utó- vagy keresztnévnek mondjuk. Ezek az évezredek folyamán alakultak ki a különböző kultúrákban, népeknél, s jelentős hányaduk a kereszténység révén általánossá vált Európában, de más földrészeken is. Emellett a kereszténnyé nem vált nevek egy része még itt is fennmaradt, sőt ma reneszánszát éli.

A társadalmi fejlődés folyamán ugyanakkor új s új nevek, névváltozatok születnek s jönnek divatba.

Az ősi nevek többsége valódi „beszélő név” volt - konkrét köznévi vagy melléknévi, sőt számnévi jelentéssel.

A nevek elterjedésében és életében igen nagy szerepe van a névdivatnak. (Kálmán Béla A nevek világa 16-17)

A névdivat rendszerint felülről terjedt lefelé. A polgárság utánozta az előkelőket, a falu a várost.

A személynevek egyaránt fontos tanulságot tartalmaznak a nyelvtörténet, művelődéstörténet, településtörténet, néprajz, lélektan stb... számára.

Kálmán Béla a mai neveknek négy fő kategóriáját különbözteti meg:

1. keresztnév vagy utónév (A névadók szerint)

2. vezetéknév vagy családnév (Nálunk a XV-XVI. században keletkezett)

3. ragadványnév (A közösség ruházza az egyénre, gyakran annak akarata ellenére. Egy részük öröklődik, más részük nem)

4. álnév (Viselője maga választja, esetleg ragadványnevét fogadja el álnévnek)

J. Soltész Katalin (J. Soltész Katalin A tulajdonnév funkciója és jelentése Bp. 1979 44-63.) a „keresztnév” és az „utónév” terminus hívei közötti vitából a személynevet választotta. A nem hivatalos, élő nyelvhasználatban a hivatalos nevet vagy annak egyik elemét gyakran helyettesíti valami más név: becenév, gúnynév, ragadványnév, illetőleg - bizonyos területeken - álnév. Ezeket helyettesítő neveknek hívja. Funkcionális különbség van a helyettesítő nevek között J. Soltész Katalin szerint (i.m. 59.)

a.) Becenevek

Azokat a névalakokat sorolja ide, amelyek a szóbeli érintkezésben, megszólításként vagy személyemlétként a személynév hivatalos alakját helyettesítik. Egy részük független a személynévtől (pl. Öcsi, Baba), többségük abból alakult. Önkényesség de még inkább motiváltság játszik szerepet.

Hajdu Mihály, aki részletesen foglalkozik a becenevekkel (vö. Hajdu Mihály Magyar becézőnevek 1770-1970 Bp. 1974)

alcsoportja: „babusgatónevek” - gyerekek megszólítására

„kedveskedőnevek” - nem csak gyermekre

„megszólítónevek” - nem különül el élesen a

kedveskedő formától

„említőnevek” - főleg akkor, ha a név viselője nincs jelen.

Nem pejoratív, de már nem kedveskedő, néha nem is kellemes hangulatúak. Közvetlen megszólításra a legtöbb helyen nem használatosak, mert az haragot eredményezne.

„tréfás nevek”

„gúnynevek” - sértő szándéka nyilvánvaló.

Funkciója relatív, idő és hely függvénye.

Átmenetet, fedést mindegyik névtípusnál megtalálunk: a „túlbecézés éppoly sértő lehet, mint a gúnynév. Éles határvonalat nem lehet közöttük húzni. Az alakváltozatok hangulata sok minden függvénye és az idő és hely pontos megjelölésével sem lehet biztosat állítani.

b.) Családnévpótló ragadványnevek

A falusi közösségben használt ragadványnevek gyakran nem harmadik, megkülönböztető névelemként állnak, hanem a családnév helyett.

c.) Önálló ragadványnevek

J. Soltész Katalin így nevezi a teljes egyéni nevet helyettesítő ragadványneveket. Sem családnévvel, sem személynévvel nem egészül ki.

A ragadványnevek rendszere, melyet kezdetben a homonimia megszüntetésének meg a név és viselője közötti szerves kapcsolatnak az igénye hívott életre, kialakulva egy utólagos fejlődést indíthat meg: mintegy önmagától fejlődik tovább és kiterjed olyan nevekre is, amelyeknél a homonimia veszélye nem áll fenn.

Nyelvi és társadalmi funkció szempontjából - mint ahogy az idézett művek is mutatják - a ragadványnév nem egységes kategória. Az egyetemes és a magyar névtanban különféle elnevezésen lényegében két funkcionális válfaját különítik el: az elsődlegesen azonosító szerepű és az elsődlegesen érzelmi hatást keltő ragadványneveket. A magyar szakirodalomban leginkább gyökeret vert műszóval az előbbieket megkülönböztető neveknek, az utóbbiakat gúny- és bókneveknek szokás nevezni.

A megkülönböztető nevek egy csoportja például aligha volna ragadványnévnek nevezhető: azok a belső keletkezésű nevek, amelyek az apa vagy az anya kereszt-, családi-, vagy ragadványnevéből, illetőleg ezek variációiból váltak az utód nevévé.

Különbség van a ragadványnév és gúnynév között is, de ez a különbség sem határozható meg minden esetre érvényes formában. Mindegyik különbözik a családnévtől abban, hogy általában nem állandó s nem öröklődő jellegűek, de egymástól csak bizonyos hangulati, érzelmi telítettség különbözteti meg őket. Ilyen szempontból nem gúny- és ragadványnevet kell egymás mellé állítanunk, hanem vizsgálhatjuk a neveket érzelmi- hangulati tartalmuk szerint, így lehetnek gúnynevek, de dicsérő, bóknevek vagy egyszerű ténymegállapító nevek is.

Jankó János véleménye szerint: „némely (név) határozottan csúfolódó természetű, tehát gúnynév, ám csak addig, míg az viseli, aki kapta s akire talál: ha e név azonban már átszáll a gyermekekre, unokákra, csúfolódó természetét elveszti, s mint egyszerű megkülönböztető név... melléknévvé változik.” (Jankó János Kalotaszeg magyar népe Bp. 1892 38.)

Mint hogy a ragadványnevek e két csoportja között érintkezés, egymásba való átcsapás nagyon is lehetséges, a ragadványneveknek egyik vagy másik csoportba való besorolása nem mindig problémátlan. Bachát szerint: „a megkülönböztető nevet az egész család viseli, a gúnynevet csak egyik tagja a családnak, a megkülönböztető név öröklődő, a gúnynév csak akkor, ha érzelmi töltése megszűnt.” (Bachát László A ragadványnevek néhány problémája NytudÉrt 70. sz. 130.)

Kis Tamás (i.m. 93-104.) szlengneveknek azokat a társadalmi kiscsoportokban megszülető és ott használt ragadványneveket nevezi, amelyek nyelvi síkon a szlenghez kapcsolódnak. Ezt a személynévtípust más-más néven már vizsgálták a nyelvészek, de inkább önmagukban, leginkább a ragadványneveken belül keresve magyarázatot problémáikra. A szerző utal rá, hogy a szlengnév elnevezést Sebestyén Árpád ajánlotta, de ugyanezt megerősítette Hoffmann Ottó is.

A szlengneveket J. Soltész Katalin kifejezését használva az önálló ragadványnevekkel azonosíthatjuk. (vö. Tulajdonnév 62-63.)

I. 4. A ragadványnevek - szlengnevek rendszerezési módjai

Feltételezhető, ahogyan Kis Tamás írja (i.m.) hogy a szlengnek is van saját névrendszerük, mint más nyelvi rétegnek. Szlengnek az általában rövid életű új szavakat vagy régi szavak új jelentésváltozatait nevezi, amelyeket az előbeszéd tréfás hangulatkeltés, játékosság, színesség kedvéért használ. Univerzálénak nevezi, ahol feltétel egy olyan beszélő közösség, akik között intenzív beszédkapcsolat van. Szembesíti a szaknyelvvél, hisz amíg a szaknyelv megnevez, addig a szleng újranevez. Ennek magyarázata a szleng érzelmi telítettségén alapul. Szóalkotásában a jelentésbeli, elsősorban metaforikus, metonimikus szóalkotás játszik nagy szerepet. Általában a szlengneveket a névadás indítéka és a névalkotás alaki eszközei szerint szokás rendszerezni. Ilyen rendszerezési törekvések figyelhetőek meg:

Mizser Lajos A diáknevekről Nyr 95 40-42.

Bachát László A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek Nyr 96 16-20.

Guttman Miklós Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből Nyr 97 55-61.

Szilágyi Ferenc Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához Nyr 97 51-55.

? Szilágyi Ferenc alapul Bachát (i.m.) veszi, de úgy véli, hogy nem elégséges, szűk körű a lelki tulajdonságokra utaló ragadványnév.

Elkülöníti az iskolai ragadványneveket, és az egyéb ragadványneveket.

Kovalovszkyval (vö. Köznevelés 25. évfolyam 24. szám 19.) ért egyet abban, hogy a diáknevek nem igazi ragadványnevek, mivel csak ritkán szolgálják a megkülönböztetést. Fő szerepe van e névadásban a fiatalkor játékos teremtő kedvének, nyelvi tekintetben annak az ösztönös törekvésnek, hogy a legtöbbször semmitmondó, csupán azonosításra alkalmas anyakönyvi nevekkal szemben ún. „beszélőneveket” alkalmaz. Okként említi a korosztály realitásigényét, gazdag képzeletvilágát. A későbbi években már tapintattal használják e nevet, főként akkor amikor viselője nincs jelen.

II. A ragadványnevek - szlengnevek rendszerezése

Rendszerezésem alapjául a felsorolt műveket vettem, de elsősorban Bachát László munkáira támaszkodtam.

II. 1. A szlengnevek rendszere a névadás indítéka szerint

II. 1. 1. A névadás az alany személyén kívül áll

a.) Apával kapcsolatos

az apa foglalkozására utaló név: Bankos (banktisztviselő)

Piktor (szobafestő)

b.) A nagyszülővel kapcsolatos névadás

A nagymama megszólításával kapcsolatos: Mamika

c.) A szülők valamilyen tulajdona a névadás oka:

Mirci (a macskájuk neve)

II. 1. 2. A névadás az alany hivatalos nevével kapcsolatos

a.) A családnévből alakult nevek

Sóska (Soós), Szika (Szilágyi), Szücsi (Szűcs),

Dömötör, Döme (Demeter), Piroska (Puskár),

Doki (Daróczi), Smitkó, Smaci (Schmidt),

Gyöngyike (Gyöngyösi), Csuhas (Pap), Kinder, Kin-

ternet (Kinterné), Szegi papa (Szezlánics), Zámbó,

Zúgó (Zángó), Drakuláné (Dragománné), Kurt tán?

(Kurtán)

b)) A keresztnévből alakult nevek

Piri, Pindúr, Pincúr, Pircsi (Piroska), Palcsi (Pál), Maca (Márta), Robi, Mikrobi, Rozi (Róbert), Bogi (Ágnes), Dikó (Ildikó), Guliver (Olivér), Vica (Éva), Era (Erika), Emcsi, Emu (Emília), Lala, Lajoska, Lulu (Lajos), Gazsi (Gáspár), Monyó (Mónika), Al-bika (Albert), Nikilitta (Nikolette)

c) A család- és keresztnév játékos alkalmazása

Kogyillusz Árpádusz (Kogyilla Árpád), Budai Nagy Antal (Nagy Antal), Kecserő Emcsi (Köszörűs Emília), Mikrobi (Mikó Róbert), Nyékica (Nyéki Tímea), Orbit Gál (Gál Orbán), ITT (Illés Tóth Tímea)

II. 1. 3. A névadás az alany személyével kapcsolatos

II. 1. 3. 1. Az alany külső tulajdonságaira utal

a) Picike, Pindúr, Boci, Borzas, Pillangó, Csorba Zagyva, Csonti, Csöcsös Jutka, Csusza, Damil, Daru, Drótmen, Fogas, Gyurmaszáj, Nagyduda, Pötytyös, Pufi, Ruca, Nagycsápú, Csirke, Malacka, Teknősbéka, Rinocérosz, Kerti Törpe, Dugó

b) Származására utal

Színes, Kozmás, Bogár

II. 1. 3. 2. Az alany belső tulajdonságaira utal

a) Güzü, Patkány, Dudva, Hernyó, Pondró, Kongó, Laza, Vércse, Vírus, Rikács, Hárpia, Örmester, Sziréna, Siket, Satu

- b) Szavajárásra utal
Csávás Kazán, Hoppapám, Hámdeci, Háj-báj, Durrbelebumm, „Ö”, Sumsum
- c) Eseményhez, állapothoz fűződő
Bolygó (állandóan csavarog), Butykos, Seftes, Rumhordó, Kencefica, Hámdeci, Bili Kukac (beleesett a pöcegödörbe), Gatya (tornaórán a tornanadrág leesett róla), Kanyar (motorral elég veszélyesen közlekedik), Mese Kari (állandóan beszél, történeteket ad elő)

II. 1. 3. 3. Irodalmi eredetre ismert személyhez fűződő (filmszereplő, mesehős...)

Mc Gyver, Szandokan, Szami, Tarzan, Tónyó, Gumimaci, Bubu, Hókuszpapi, Ursula, Budai Nagy Antal, Héra, Marx, Zeusz, Drakula, Kabos, Hofi Géza, Guliver, Kukori, Csita

II. 1. 3. 4. Márkanevekkkel kapcsolatos

Spido (állandóan ugyanabba a Spedo trikóba jár), Washengoo (kopasz)

II. 1. 3. 5. Ismeretlen eredet

Memex, Picera, Keceró, Bubéró (talán a Bubu becézett alakja)

II. 2. A szlengnevek szófajtani sajátosságai

A ragadványnevek megformálásában messze túlnyomó szerepük van a névszói jellegű szófajoknak, s ezen belül a főnévnek, melléknévnek. A főnév 52% közül a köznév száma a legmagasabb, a tulajdonneveknél a keresztnév és családnév becézett alakjai találhatók főként. Hasonló arányszámmal az irodalmi névadás, film- illetve mesehősök szerepelnek. Itt is a humoros nyelvi játék figyelhető meg.

A melléknév 43%, szerepe számottevő a ragadványnevek nyelvi megformálásában. Elsősorban -i képzővel ellátott illetve -s képzővel alakult melléknevek tűnnek fel leggyakrabban.

Kisebb, szinte elenyésző az igenevek száma 3%. A melléknévi ige-név képzője az -ó, -ő amely megtalálható az összegyűjtött nevek-nél.

Az egyelemű ragadványnevekkel majdnem azonos arányszámmal szerepelnek az összetett szavak. Főként alárendelő összetételek: az összetett szavak 81%-a.

Olyan szókapcsolatok is találhatók, amelyeket ugyan egybe írunk, de egyik-másik mondatértékűnek is tekinthető, ha nem egybe, hanem helyesen írom le.

Található egy példa arra is, hogy csak betűvel fejezi ki a ragadványnevet (H - hazudós).

Valamint 0,7% az ismeretlen eredetű.

II. 2. 1. A szlengnevek hangtani, szociolingvisztikai jellemzése

A megfigyelt ragadványnevekből kitűnik, hogy a településre és környékére jellemző tiszai nyelvjárásnak a hangtani, olykor szókészleti sajátosságai is megtalálhatók.

A nyelvjárások az egységesnek minősülő köz- és irodalmi nyelvvel szemben területi tagoltságot mutatna. Nem a nemzeti nyelv eltorzult, hibás változatai, hanem az eredeti, ősi nyelvállapot örökségei. A többi nyelvváltozat (köznyelv), szépirodalmi nyelvhasználat) is a nyelvjárásokból emelkedett ki. Az irodalmi nyelv alakulásában, létrehozásában döntő szerepe volt a keleti nyelvjárásoknak, így a tiszai nyelvjárásnak is.

A nyelvjárásban beszélést, a földrajzi tájra jellemző változatot nem sok fiatal használja. Talán ez ad elkülönülést az adatközlők esetében is, mert főként a vidéki kis falvakból érkező fiataloknál jellemző a nyelvjárásias beszéd.

Feltétlenül értéknek kell tekintenünk a nyelvjárások anyagát (Jászó Anna A magyar nyelv könyve Bp. 1994 522.). Én is úgy érzem, ennek hangsúlyozására az oktatói- nevelői munkában nagy szükség van. Meg kell védeni a diáktársaktól, akik csúfolják esetleg, mert a köznyelvitől eltérően beszél.

Fontosnak érzem a szociolingvisztika létjogosultságát, s igyekszem tanítványaimban is tudatosítani a köz- és a tájnyelv ápolásának fontosságát, s differenciált használatára próbálom nevelni őket.

Hangtani jelenségek:

- e fonéma ejtése - két e fonémát ejt, zártabb és nyiltabb
KUCSÉBËR, KIS EMBËR, KINDËR, TOWËR

- í-zés: VÍRCSE (VÉRCSE)

- difftongusok használata

pl í - éi VÉIRUS (VÍRUS)

ó, ő - CSÖÜDÖRÖS (CSŐDÖRÖS)

KONGQU (KONGÓ)

WASHÉNGQU

II. 3. A szlengnevek csoportosítása szóalkotási módok szerint

II. 3. 1. Szóképzés

a) Kicsinyítőképzőkkel

-ka, -ke: Piroska, Malacka, Gyöngyike (Gyöngyösi)

-ika, -ike: Kucuka, Kényeske, Borika, Cinike, Pipike

-i: Boci, Bogi, Csonti, Doki, Pusi, Szücsi, Kászi,
Mirci, Szuszi, Pötyi, Szaki

-ci: Duci, Maci, Anci, Mancsi

b) Egyéb képzőkkel

-s: Csődörös, Csöcsös, Fogas, Pöttyös

-usz: Kogyillusz Árpádusz

igenévképző

-tt: Robbantott-fejű

-ó, -ő: Csörmő, Füttyülő, Pitypangó, Kutymorgó

II. 3. 2. Szóösszetételek

a) Mellérendelők

- Teljes szóismétléssel keletkeztek: Sumsum

- Ikerítéssel: Duci-Juci, Panci-Manci, Irkafirka,
Mirrmur, Inci-finci

b) Alárendelők

Alanyi: Palivakari

Jelzős: Víziboci, Mese Kari, Kecerő Emcsi, Mini Manó,
Pirosseggű, Gyurmaszáj, Kerti törpe, Csöcsös
Jutka, Patkány Emma, Csupasz kukac, Részeg
disznó, Csutka Rozi, Csorbacsík, Csinibaba,
Mókus Panni, Kopasz Bergendi, Négerbaba, Há-
pogó kacska

Birtokos jelzős: Angyalbögyörő

Mennyiségjelzős: Hámdeci

II. 3. 3. Szórővidítés

Szika (Szilágyi), Majszi (Majszos), Kotyó (Kotyogó),
Prof (professzor), Csoki (csokoládé), Doki, Döme
(Dömötör), Lulu (Lajos), Orbi (Orbán), Muszi, Szuszi
(alamuszi), Kancsi (kancsal)

II. 3. 4. Szóferdítés

Keceró (Köszörűs), Tütke (lüke), Kinder (Kinter),
Smaci (Schmith), Zángó papa (Barba papa), Zángó mama
(Barba mama)

II. 3. 5. Mozaikszó-alkotás

Szóösszevonással: Nyékica (Nyéki Ica)

Betűszó: ITT (Illés Tóth Tímea)

KTM (Kissné Tóth Márta)

DJ (Duci Juci)

II. 4. A szlengnevek jelentéstani vizsgálata

A jelentésváltozások módjai közül a névátvitel a legnagyobb számú a szókészlet gazdagításában. Az ötletesség, a fantázia sok hasonlóságon alapuló névátvitelt szült (vö. Bachát László Az ifjúsági nyelv szókészletének eredete Nyr 104-149.) főleg a tartalmi hasonlóságon alapuló névátvitel jelentős az összegyűjtött nevekénél.

II. 4. 1. Névátvitelek

a) Fogalmak tartalmi hasonlóságán alapuló névátvitelek

- Állatnév átvétele:

Csiga, Kobra, Csirke, Vadkan, Vércse, Vízicsíbor, Hernyó, Hörcsög, Kacsa, Pondró, Rinó (rinocérosz), Maľacka, Pillangó, Teknősbéka, Tücsök, Ruca

- Mesékből, filmekből átvett állatnevek:

Morzsa, Mazsi (Mazsola), Kukori, Dinó

- Élettelen világ dolgainak, fogalmainak átvétele:

Hámdeci, Csoki, Satu, Zokni, Butykos, Zoo, Zacskó

- Meséből átvett nevek átvétele:

Bubu, Szami, Gumimaci, Ursula, Barba papa, Barba mama, Kajla, Rumcájsz

- Tulajdonság neveinek átvétele:

Siket, Borzas, Picike, Bögyös, Csöcsös, Laza, Bokszos, Pindúr

- Film-zene-regény, és más hősök, szereplők neveinek átvétele:

Budai Nagy Antal, Guliver, ITT, Kabos, Mikrobi,
Szandokán, Tarzan, Tónyó, Héra, Marx, Zeus, Zeus,
McGyver

II. 4. 2. Jelentésátvitelek

Jelentéstapadással keletkeztek:

Matyi, Butykos

II. 4. 3. Bizonytalan eredetűek

Trujzinka, Hemek, Memex

III. A becéző nevek alaki rendszere

Rendszerezésem alapjául felhasználtam Hajdu Mihály „A magyar becéző nevek rendszere” című könyvét.

III. 1. Teljes nevek után

a) Egy szótagú zárt rövidülés után keletkezett becéző nevek

-i képzővel: Józsi (József), Piri (Piroska), Juci
(Julianna)

-us képzővel: Etus (Etelka)

b) Egy szótagú nyílt rövidülés után

-có képzővel: Fecó (Ferenc)

-ca képzővel: Maca (Márta)

-i képzővel és magánhangzó változással: Gyuri (György)

-i képzővel és kicsinyítő képzővel: Robika (Róbert),
Nusika (Nelli)

III. 2. Becéző nevek után

a) névcserékben:

-e képzővel: Böbe, Böske, Bözse (Erzsébet)

-i képzővel: Piri, Pircsi (Piroska)

b) ikerítéssel keletkeztek:

Inci-finci, Duci-Maci

c) más jellegű név eleji mássalhangzó változást mutató nevek:

Maci (Laci, László), Vica (Ilona),

d) egyéb jellegűek:

Zotyó (Zoltán), Pötyi (Erzsébet), Lulu, Lala (Lajos)

III. 3. Idegen eredetűek

Robi (Róbert), Kitti (Katalin), Sztyopa (Pista, István)

III. 4. Becenév + köznév

Ide sorolom azokat a beceneveket, amelyekhez járul még valamilyen névszó - többnyire köznév vagy melléknév - ami vagy a becenév előtt vagy utána áll.

Piri Pillangó (Piroska + Pillangó), Cickány Jocó (Cickány + Jocó-József)

Ö s s z e g z é s

Nyelvészeti témájú dolgozatomban megpróbáltam rövid áttekintést nyújtani a berettyóújfalui Eötvös József Szakképző Intézet diákjainál használt ragadványnevekről.

Ezt a gyűjteményt - úgy gondolom - fel tudom használni az oktatás, nevelés terén. Egyrészt a nyelvtan órákon; már az első osztályosoknál a hangalak és jelentés témakörön belül, a hangulatfestő, hangutánzó, rokonértelmű szavak oktatásánál. Később a nyelv rétegzettségének vizsgálatánál a bihari tájnyelv sajátosságait, köznyelvitől eltérő jellemvonásait is meg lehet figyelni. A szófajok tanításánál a tulajdonnevek személynevek oktatásánál nyílik mód a gyűjtemény felhasználására.

Nemcsak a nyelvtan, hanem az irodalom órákon is hasznosítható. Elsősorban a beszédes nevek említésénél, amely minden évfolyamnál jelentős. Például Csokonai beszédes neveivel össze lehet hasonlítani (Tökkolopi, Serteperti, Csikorgó), Vörösmarty Tünde, Mirígy, Balga nevezetű főhőseivel, vagy éppen a világirodalomból ismert Makrancos Kata beszédes névvel.

Az összegyűjtött ragadványnevek fajtáinak igen széles skálája figyelhető meg. Így szerkezetüket, expresszív és informatív hatásukat tekintve, a legváltozatosabb névtípusok alakultak ki.

Véleményem szerint ilyen és ezekhez hasonló nevek mindig lesznek. Bár a felnőttek hajlamosak arra, hogy csak a durvaságot szabadszájúságot vegyék észre a fiatalok nyelvében, valójában a fiataalkori meghökkentési szándék, a különbözőség, a „forradalmiság” vezeti őket

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt a rétegnyelvet, hisz e nélkül nem teljes a szókincs ismeretünk.

Szakirodalom

1. A mai magyar nyelv - szerk. Rácz Endre
Bp. 1968.
2. A mai magyar nyelv rendszere - Leíró nyelvtan I.
Akadémia Kiadó 1970.
3. Bachát László: A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek
Nyr. 96 : 16
4. Bachát László: A ragadványnevek néhány problémája
NytudÉrt 70. sz.
5. Bachát László: Az általános iskolai ragadványnevek alaktani és jelentéstani problémái
A Nyíregyházi BGYTKF Füzetei 107. Nyh, 1974. 101-111
6. Bachát László: Az ifjúság és a diáknyelv kérdései
Anyanyelv, közélet, műveltség 107-122
7. Bachát László: Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatán
A Nyíregyházi BGYTKF Füzetei 9. Nyh, 1972. 121-129
8. B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar nyelvjárások
Bukarest 1977.
9. Guttmann Miklós: Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből
Nyr. 97 55-61
10. Hajdu Mihály: A magyar becéző nevek rendszere
Budapest 1974.
11. Jarkó János: Kalotaszeg magyar népe
Budapest 1892.

12. Jászó Anna: A magyar nyelv könyve
Budapest 1994.
13. J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése
Budapest 1979.
14. Kálmán Béla: A nevek világa
Budapest 1967.
15. Kis Tamás: Személynevek a szlengben
MNYj XXXIII. 93-104
16. Kovalovszky Miklós: Az ifjúság nyelvéről
Valóság 1963. 5. szám
17. Mizser Lajos: A diáknevekről
Nyr. 95.
18. Nyelvművelő kézikönyv
Akadémia Kiadó 1982.
19. Péter Mihály: Nyr. 104.
20. Rónai Béla - Kerekes László: Nyelvművelés és beszédtechnika
Tankönyv 1981.
21. Szilágyi Ferenc: Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatá-
hoz
Nyr. 97
22. Szilágyi Ferenc: A magyar szókincs regénye
Budapest 1974.